

ROZDZIAŁ I

POJĘCIE I ŹRÓDŁA PRAWA CYWILNEGO

Literatura: *M. Bieniak*, Anatomia woli stron w projekcie księgi pierwszej Kodeksu cywilnego – uwagi na tle art. 98 projektu, *Pal.* 2010, Nr 9–10; *G. Bieniek*, Notarialne poświadczenie dziedziczenia, *Rej.* 2008, Nr 9; *tenże*, W sprawie podmiotowych praw rzeczowych w nowym kodeksie cywilnym, *Rej.* 2008, Nr 2; *T. Bukowski*, Klauzule generalne w kodeksie cywilnym. O konieczności stworzenia katalogu zasad współżycia społecznego, *MoP* 2008, Nr 24; *J. Ciszewski*, Ustawowe i umowne ograniczenia odpowiedzialności osobistej, *GSP* 2003, t. X; *W. Czachórski*, Perspektywy reformy prawa cywilnego, *PiP* 1995, z. 1; *tenże*, Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL, *SP* 1970, t. XXVI–XXVII; *T. Czech*, Zasady współżycia społecznego a odpowiedzialność deliktowa, *PiP* 2008, z. 12; *W. Dajczak*, Zasady współżycia społecznego czy dobra wiara?, *Rej.* 2001, Nr 1; *A. Doliwa*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2010; *tenże*, Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym, Warszawa 2020; *K. Doliwa*, Dobra wiara jako wyrażenie języka prawnego, *MoP* 2008, Nr 6; *J. Frąckowiak*, Instytucje prawa handlowego w kodeksie cywilnym, *Rej.* 2003, Nr 6; *J. Gajda*, Pojęcie dobrej wiary w przepisach kodeksu cywilnego, *SP* 1997, Nr 2; *E. Gniewek*, O prawie własności – w kontekście prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, *Rej.* 2008, Nr 2; *tenże*, Współczesny model hipoteki – zasadnicze zręby konstrukcji, *MoP* 2011, Nr 4; *J. Gołaczyński*, Propozycje zmian formy czynności prawnych w nowym kodeksie cywilnym, *Rej.* 2008, Nr 2; *S. Grodziski*, Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947), *KPP* 1992, z. 1–4; *S. Grzybowski*, Struktura i treść przepisów prawa cywilnego odsyłających do zasad współżycia społecznego, *SC* 1965, t. VI; *J. Jacyszyn*, Prace nad optymalną wizją Kodeksu cywilnego „Zielona Księga”, *Rej.* 2007, Nr 2; *B. Janiszewska*, Klauzula generalna dobrych obyczajów w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego, *PPH* 2003, Nr 10; *taż*, O potrzebie zmiany klauzuli zasad współżycia społecznego (głos w dyskusji), *PUG* 2003, Nr 4; *G. Jędrejek*, Polski kodeks zobowiązań z 1933 roku. Powstanie, źródła, znaczenie dla europejskiego prawa obligacyjnego, *Roczniki Nauk Prawnych KUL* 2001, t. 11, z. 1; *T. Knypl, K. Trzeciński*, Znaczenie zwyczajów i dobrych obyczajów w prawie cywilnym i handlowym, *PPH* 1997, Nr 8; *M. Kordela*, Zasady prawa jako normatywna postać wartości, *RPEiS* 2006, Nr 1; *M. Lemkowski*, Materialna ochrona konsumenta, *RPEiS* 2002, z. 3; *L. Leszczyński*, Właściwości posługiwania się klauzulami generalnymi w prawie prywatnym. Perspektywa zmiany trendu, *KPP* 1995, z. 3; *P. Machnikowski*, Wybrane problemy regulacji czynności prawnych w nowym kodeksie cywilnym, *Rej.* 2008, Nr 2; *A. Mączyński*, Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez sądy, *PiP* 2000, z. 5; *J. Mojak*, Dobre obyczaje w polskim prawie kontraktowym – wybrane zagadnienia, *Studia Iuridica Lubliniensia* 2016, Nr 2; *A. Mokrysz-Olszyńska*, Dobre obyczaje w działalności gospodarczej, *KPP* 2004, z. 1; *J. Nowacki*, Analogia

legis, Warszawa 1966; *J. Okolski*, Koncepcja prawa handlowego w świetle zmian w prawie cywilnym, PPH 1997, Nr 10; *M. Olechowski*, Odesłania ustawowe do zwyczaju (uwagi porządkujące), PiP 2002, z. 7; *M. Pazdan*, Dobra lub zła wiara osoby prawnej, [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. *A. Szpunar*, Łódź 1997; *tenże*, Kodeks spółek handlowych a kodeks cywilny, PiP 2001, z. 2; *tenże*, Kształtowanie się polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 1969, Nr 1; *tenże*, Projektowane zmiany w unormowaniu dziedziczenia ustawowego, *Rej.* 2008, Nr 4; *tenże*, Założenia nowego kodeksu cywilnego, *Rej.* 2008, Nr 2; *S. Prutis*, Relacje pomiędzy cywilną a administracyjną metodą regulacji prawnej na przykładzie instytucji prawa rolnego, [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka*, red. *J. Gołaczyński, P. Machnikowski*, Warszawa 2010; *Z. Radwański*, Czy klauzula generalna społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa powinna określać treść prawa własności, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005; *tenże*, Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa, [w:] *Księga jubileuszowa Profesora dr. hab. Tadeusza Smoczyńskiego*, red. *M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A.N. Schulz*, Toruń 2008; *tenże*, Pojęcie prawa cywilnego w świetle kodeksu cywilnego (uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*), [w:] *Polskie prawo prywatne w dobie przemian. Księga jubileuszowa dedykowana Jerzemu Młynarczykowi*, red. *A. Smoczyńska*, Gdańsk 2005; *tenże*, Uwagi ogólne o autonomii woli, [w:] *II Kongres notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, red. *R. Szyk*, Poznań–Kluczbork 1999; *tenże*, Założenia nowego kodeksu cywilnego, *Rej.* 2008, Nr 2; *Z. Radwański, M. Zieliński*, Uwagi *de lege ferenda* o klauzulach generalnych w prawie prywatnym, *PL* 2001, Nr 2; *J. Rajski*, Rola doktryny w procesie stopniowej europeizacji prawa prywatnego, *KPP* 2007, z. 3; *A. Redzik, P. Zdanikowski*, W sprawie przyszłości Kodeksu cywilnego, *Pal.* 2007, Nr 7–8; *M. Saffjan*, Refleksje o roli zwyczaju, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. *A. Nowicka*, Poznań 2005; *J. Skąpski*, O stanie i potrzebach prawa cywilnego – uwag kilka, *PS* 1992, Nr 7–8; *M. Snitko-Pleszko*, Kodeks cywilny po nowelizacji, cz. I, II, III, *MoP* 2003, Nr 9, 10 i 11; *K. Sobura*, Klauzula generalna rozsądku i słuszności jako alternatywa dla klauzuli zasad współżycia społecznego, *Pal.* 2007, Nr 7–8; *S. Sołtysiński*, Przepisy ogólne kodeksu spółek handlowych, *PiP* 2001, z. 7; *S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja*, Założenia reformy prawa spółek handlowych, *Pr. Spół.* 1997, Nr 6; *P. Stec*, Zasady współżycia społecznego – zmiana treści klauzuli generalnej w okresie obowiązywania kodeksu cywilnego, [w:] *50 lat Kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, red. *P. Stec, M. Załucki*, Warszawa 2015; *R. Stefanicki*, Dobre obyczaje w prawie polskim, *PPH* 2002, Nr 5; *A. Stelmachowski*, Klauzule generalne w kodeksie cywilnym, *PiP* 1966, z. 4–5; *A. Szajkowski*, Refleksje nad nowym Kodeksem spółek handlowych, *PUG* 2001, Nr 1; *A. Tomaszek*, Dobre obyczaje w działalności społecznej, *Pal.* 1997, Nr 9–10; *K. Trzeciński*, Zwyczaj i prawo zwyczajowe jako źródła prawa prywatnego, *Rej.* 1998, Nr 3; *J. Wasilkowski*, Metoda opracowania i założenia Kodeksu cywilnego, *PiP* 1964, z. 10; *S. Wójcik*, Kilka uwag w związku z ustawą z dnia 14 lutego 2003 r. zmieniającą kodeks cywilny oraz niektóre inne ustawy, *ZNUJ* 2004, z. 88; *R. Wrzecionek*, Sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia – próba sformułowania definicji, *Rej.* 2008, Nr 7–8; *M. Załucki*, Konstrukcja prawna zasiedzenia własności nieruchomości w kontekście regulacji nowego kodeksu cywilnego, *Rej.* 2009, Nr 3; *Z. Ziemiński*, Przepis prawny a norma prawna, *RPEiS* 1960, z. 1; *tenże*, Stan dyskusji nad problematyką klauzul generalnych, *PiP* 1989, z. 3; *F. Zoll*, Problem struktury przyszłego polskiego Kodeksu cywilnego, [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, red. *M. Kosek, J. Szyk*, Warszawa 2008; *J. Zralek*, Kilka uwag o projekcie uregulowania długu gruntowego, *Rej.* 2008, Nr 4.

§ 1. Pojęcie prawa cywilnego

Nazwa „prawo cywilne” wywodzi się od rzymskiego *ius civile*, tj. prawa obywateli rzymskich (w odróżnieniu od *ius gentium*, tj. prawa mieszkańców Imperium Rzymskiego), i ma obecnie inne znaczenie niż to, które przypisywano mu w prawie rzymskim. Prawo cywilne należy do szeroko rozumianego **prawa prywatnego**, tj. regulującego stosunki między autonomicznymi podmiotami, na zasadzie równorzędności podmiotów i autonomii woli stron stosunku prawnego.

Autonomiczność podmiotów stosunków cywilnoprawnych przejawia się w następujących płaszczyznach:

- 1) swobodzie kształtowania typów i treści stosunków prawnych;
- 2) braku władczego podporządkowania jednej strony drugiej stronie stosunku prawnego;
- 3) równorzędności stron stosunku prawnego względem siebie;
- 4) sposobie rozstrzygania sporów między podmiotami prawa cywilnego; ingerencja organów państwa (sądu) następuje co do zasady z inicjatywy strony stosunku cywilnoprawnego.

W **prawie publicznym** natomiast występuje podporządkowanie jednego podmiotu drugiemu, tj. organowi państwa lub samorządu terytorialnego. Organy te wyposażone są w kompetencje władcze, tj. kompetencje do jednostronnego ingerowania w sytuację prawną podmiotów stosunku prawnego, wobec których mają pozycję nadrzędną; oznacza to, że organ może kształtować sytuację prawną podmiotu, niezależnie czy nawet wbrew jego woli (np. wydanie decyzji o wywłaszczeniu nieruchomości albo decyzji nakazującej rozbiórkę budynku zbudowanego bez pozwolenia).

I. Prawo cywilne w znaczeniu przedmiotowym i podmiotowym

1. Prawo cywilne w znaczeniu przedmiotowym

Elementami wyróżniającymi poszczególne gałęzie prawa są:

- 1) podmioty tego prawa;
- 2) przedmiot;
- 3) metoda regulacji.

Prawo cywilne **w znaczeniu przedmiotowym** jest to **gałąź prawa** obejmująca normy prawne regulujące stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami fizycznymi i prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi nieposiadającymi osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, na zasadzie równorzędności podmiotów i autonomii woli stron.

Podstawowym i najistotniejszym elementem wyróżniającym prawo cywilne spośród innych gałęzi prawa jest **metoda regulacji**, czyli oparcie stosunków cywilnoprawnych na **zasadzie równorzędności stron**. Równorzędność stron ma

charakter formalny, tj. żadnej ze stron stosunku cywilnoprawnego nie przysługuje kompetencja do władczego jednostronnego ingerowania w sferę praw i obowiązków drugiej strony, chyba że co innego wynika z treści łączącego ich stosunku prawnego (np. uprawnienie do jednostronnego wypowiedzenia umowy najmu). Równorzędność podmiotów przejawia się również w **jednakowej ochronie prawnej** podmiotów stosunku cywilnoprawnego. Natomiast z punktu widzenia ekonomicznego strony te mogą mieć różny status (np. osoba fizyczna i duża spółka giełdowa).

Cechą charakterystyczną stosunków cywilnoprawnych jest w szczególności równorzędność podmiotów tych stosunków i wzajemność (ekwiwalentność) ich świadczeń w przeciwieństwie do stosunków kształtowanych w drodze zarządzenia administracyjnego, opartych na zasadzie nadrzędności. Typowym stosunkiem cywilnoprawnym jest stosunek łączący kupującego ze sprzedawcą, ze względu na to, że wzajemna sytuacja prawna wyznaczona zostaje przez czynności prawne, podjęte w ramach przysługującej im swobody decyzyjnej – autonomii woli stron (uzasadnienie uchw. SN z 9.6.1995 r., III CZP 72/95, OSNC 1995, Nr 10, poz. 146).

Podmiotami prawa cywilnego (art. 1, 33 i 33¹ KC) są osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, ale wyposażone w zdolność prawną.

Przedmiotem norm cywilnoprawnych są stosunki prawne o charakterze majątkowym i niemajątkowym. W obrocie cywilnoprawnym większość stosunków prawnych ma charakter majątkowy (tj. są one uwarunkowane interesem ekonomicznym), do wyjątków należą stosunki niemajątkowe. Stosunki majątkowe obejmują przede wszystkim stosunki własnościowe w najszerszym tego słowa znaczeniu, jak również stosunki polegające na wymianie dóbr i usług. Najogólniej mówiąc, stosunki majątkowe mają za przedmiot interes natury ekonomicznej. Natomiast stosunki niemajątkowe nie są bezpośrednio uwarunkowane interesem ekonomicznym podmiotu uprawnionego. Przykładem takiego stosunku cywilnoprawnego jest stosunek prawny istniejący pomiędzy opiekunem i osobą pozostającą pod opieką (zob. art. 145–177 KRO); nie wyklucza to jednak powiązania tych stosunków ze stosunkami o charakterze majątkowym (np. w przypadku naruszenia dóbr osobistych, które mają charakter *stricto* niemajątkowy, podmiot, którego dobro osobiste zostało naruszone, może dochodzić zarówno roszczeń niemajątkowych (np. żądać zaniechania naruszeń swojego dobra osobistego), jak i roszczeń o charakterze majątkowym (np. żądać odszkodowania za szkodę majątkową wyrządzoną naruszeniem dobra osobistego).

2. Prawo cywilne w znaczeniu podmiotowym

Prawo cywilne w znaczeniu podmiotowym to uprawnienie lub zespół uprawnień wynikających z określonego stosunku cywilnoprawnego, przyznanych i zabezpieczonych przez normę prawną (np. prawo własności). **Prawo cywilne w znaczeniu przedmiotowym** (rozumiane jako zespół norm prawnych) reguluje prawa (typy praw) cywilne w znaczeniu podmiotowym.

II. Systematyka i zakres prawa cywilnego

1. Systematyka prawa cywilnego

Prawo cywilne dzieli się na poszczególne działy:

- 1) **część ogólna** – obejmuje regulacje dotyczące podstawowych instytucji i zasad wspólnych dla całego prawa cywilnego; w szczególności: podmioty prawa cywilnego, zdolność do czynności prawnych podmiotów prawa cywilnego, mienie i majątek, czynności prawne, przedstawicielstwo, przedawnienie roszczeń;
- 2) **prawo rzeczowe** – obejmuje normy prawne, które wyznaczają sposób powstania i ustania, treść i ochronę praw o charakterze bezwzględny, które dotyczą rzeczy (własność i inne prawa rzeczowe);
- 3) **prawo zobowiązań** – obejmuje regulacje dotyczące praw majątkowych o charakterze względnym; normuje powstawanie stosunków obligacyjnych; obejmuje część ogólną (wszystkie stosunki zobowiązaniowe bez względu na źródło ich powstania) oraz część szczegółową (poszczególne typy umów nazwanych Kodeksu cywilnego);
- 4) **prawo spadkowe** – obejmuje regulacje dotyczące sposobów dysponowania majątkiem na wypadek śmierci, przejścia majątku po śmierci spadkodawcy na spadkobierców, uprawnienia do przyjęcia lub odrzucenia spadku, statusu prawnego spadkobierców, odpowiedzialności za długi spadkowe i działu spadku;
- 5) **prawo rodzinne** – obejmuje regulację stosunków osobistych i majątkowych między małżonkami, między rodzicami a dziećmi oraz stosunków wynikających z opieki i kurateli;
- 6) **prawo własności intelektualnej** obejmuje prawa podmiotowe do oryginalnego niematerialnego wytworu umysłu ludzkiego (np. utworu naukowego, literackiego, programu komputerowego), a **prawo własności przemysłowej** obejmuje np. prawa wynikające z wynalazku, wzoru użytkowego, znaku towarowego.

2. Zakres prawa cywilnego

Metoda regulacji przyjęta w prawie prywatnym nie pozwala wyznaczyć ściśle jego zakresu. Pojawiają się nowe, pokrewne gałęzie prawa, które posługują się również cywilnoprawną metodą regulacji, tj. metodą równorzędności stron i autonomii woli stron. Wyodrębniają się one ze względu na szczególny przedmiot regulacji bądź specyfikę podmiotów stosunków prawnych i, co do zasady, odwołują się do przepisów cywilnoprawnych wprost lub w drodze analogii.

2.1. Prawo rodzinne

Prawo rodzinne obejmuje stosunki między małżonkami, rodzicami a dziećmi, opiekę i kuratelę. Stosunki prawnorodzinne, nawet stosunki między rodzicami a dziećmi, oparte są na zasadzie równorzędności podmiotów. W stosunku pomiędzy rodzicem i dzieckiem nie ma takiej nadrzędności, która uprawniałaby rodzica do

władczego ingerowania (władczego w rozumieniu przymusu państwowego) w sytuację prawną dziecka. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka z poszanowaniem jego godności i praw, a dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winno rodzicom posłuszeństwo (art. 95 § 1 i 2 KRO). Rodzice mają obowiązek wykonywać władzę rodzicielską tak, jak wymaga tego dobro dziecka i interes społeczny (art. 95 § 3 KRO), i z należytą starannością sprawować zarząd majątkiem dziecka (art. 101 KRO). Władza rodzicielska jest takim zespołem uprawnień i obowiązków, która podlega nadzorowi sądu opiekuńczego i w wypadku nadużywania lub nieprawidłowego jej wykonywania, sąd opiekuńczy (nawet z urzędu) może podjąć działania w postaci ograniczenia, zawieszenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej. Nadto rodzice przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej niekiedy muszą uzyskiwać zezwolenie sądu na dokonywanie niektórych czynności dotyczących dziecka lub jego majątku, np. m.in. muszą uzyskać zgodę sądu na dokonywanie czynności przekraczających zwykły zarząd majątkiem dziecka (art. 101 § 3 KRO). O istotnych sprawach dziecka rodzice decydują wspólnie, a w razie sporu między rodzicami co do istotnych spraw dziecka rozstrzyga sąd opiekuńczy (art. 97 § 2 KRO).

Po II wojnie światowej, idąc za wzorem radzieckim, usiłowano wyodrębnić prawo rodzinne z prawa cywilnego. Uzasadniano to przede wszystkim tym, że prawo rodzinne reguluje stosunki osobiste, a ponadto że stosunki między rodzicami a dziećmi oparte są na zasadzie podporządkowania. Wyrazem tego było uchwalenie w 1950 r. odrębnego aktu normatywnego – Kodeksu rodzinnego, który został zastąpiony obecnie obowiązującym Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym z 1964 r.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25.2.1964 r. zawiera trzy tytuły:

- 1) Małżeństwo – obejmuje kwestie zawarcia małżeństwa, praw i obowiązków małżonków, małżeńskich ustrojów majątkowych, ustania małżeństwa i separacji;
- 2) Pokrewieństwo i powinowactwo – obejmuje problematykę pochodzenia dziecka, stosunków między rodzicami a dziećmi, w tym władzy rodzicielskiej, przysposobienia oraz obowiązku alimentacyjnego;
- 3) Opieka i kuratela – obejmuje instytucje opieki nad małoletnim i ubezwłasnowolnionym całkowicie oraz instytucję kurateli dla ubezwłasnowolnionego częściowo, osoby niepełnosprawnej, osoby nieobecnej i dziecka poczętego.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r. nie zawiera części ogólnej, dlatego też, jeśli nic innego nie wynika ze szczególnych przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, do stosunków rodzinnych i opiekuńczych stosuje się wprost przepisy części ogólnej Kodeksu cywilnego (np. oceny zakresu zdolności do czynności prawnych, przepisy dotyczące wad oświadczenia woli).

Pogląd o odrębności prawa rodzinnego od prawa cywilnego nie znajduje obecnie uzasadnienia, pomimo istnienia odrębnej regulacji kodeksowej i pomimo że orzekanie w sprawach rodzinnych należy do właściwości sądów rodzinnych (stanowią one bowiem wydziały sądów cywilnych). Prawo rodzinne jest integralną częścią prawa cywilnego.

2.2. Prawo handlowe

W okresie przed II wojną światową prawo handlowe stanowiło gałąź prawa prywatnego i regulowało stosunki prawne z udziałem profesjonalnych uczestników obrotu gospodarczego. Rozporządzenie Prezydenta RP z 27.6.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) w Księdze pierwszej określało pozycję prawną kupca i kupca rejestrowego, firmy, rejestru i prokury oraz normowało rodzaje spółek handlowych – osobowych (spółka jawna i spółka komandytowa) oraz kapitałowych (spółka z o.o. i spółka akcyjna). Księga druga Kodeksu handlowego obejmowała regulację czynności handlowych. Profesjonalnego obrotu gospodarczego dotyczyły również ustawy (lub rozporządzenia Prezydenta RP), np.: prawo wekslowe i czekowe, prawo o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych.

Po II wojnie światowej, z uwagi na zmiany polityczno-gospodarcze, uchylono Kodeks handlowy (art. VI § 1 ustawy z 23.4.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.), utrzymując w mocy przepisy Kodeksu handlowego z Księgi pierwszej, dotyczące firmy, rejestru handlowego i prokury oraz spółki jawnej, z o.o. i akcyjnej, oraz z Księgi drugiej – prawa zatrzymania. Umowy handlowe regulowane w Księdze drugiej Kodeksu handlowego z 1934 r. zostały przeniesione do Księgi trzeciej Kodeksu cywilnego z 1964 r. Rozwój stosunków gospodarczych na początku lat 90. XX w. doprowadził do przywrócenia przepisów o spółce komandytowej (ustawa z 31.8.1991 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks handlowy, Dz.U. Nr 94, poz. 418) i wprowadzenia nowych zasad rachunkowości zgodnie z ustawą z 29.9.1994 r. o rachunkowości (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 120 ze zm.).

Ponieważ dotychczasowe rozwiązania prawne uznano za niewystarczające dla regulacji obrotu profesjonalnego, podjęto prace nad reformą prawa handlowego. Pierwszym efektem tych prac była ustawa z 20.8.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 979 ze zm.), która zastąpiła przepisy Kodeksu handlowego dotyczące rejestru handlowego. Dnia 15.9.2000 r. został uchwalony Kodeks spółek handlowych, który wszedł w życie 1.1.2001 r. Kodeks spółek handlowych uchylił utrzymane w mocy przepisy Kodeksu handlowego z 1934 r., z wyjątkiem przepisów o firmie i prokurze. Przepisy te obowiązywały do 24.9.2003 r., tj. do czasu wprowadzenia tych instytucji (firmy i prokury) do Kodeksu cywilnego.

Kodeks spółek handlowych zawiera część ogólną, w której określono zakres przedmiotowy ustawy, pojęcie spółki handlowej, jak również unormowano instytucje wspólne dla wszystkich spółek osobowych i spółek kapitałowych. Kodeks spółek handlowych reguluje tworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych (art. 1 § 1 KSH). Wprowadził on do polskiego systemu prawnego, obok już istniejących (spółki jawnej, spółki komandytowej, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjnej), nowe rodzaje spółek osobowych: spółkę partnerską, spółkę komandytowo-akcyjną i prostą spółkę akcyjną.

Zgodnie z dominującym stanowiskiem w doktrynie polskiej prawo spółek handlowych stanowi wyodrębnioną część prawa cywilnego. Normatywnym wyrazem tej koncepcji jest art. 2 KSH, który stanowi, że w sprawach określonych w art. 1 § 1 KSH, a nieuregulowanych w ustawie stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego. Natomiast, jeżeli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej, przepisy Kodeksu cywilnego stosuje się odpowiednio.

Prawo handlowe jako **wyspecjalizowany dział prawa cywilnego** odznacza się specyfiką ze względu na **profesjonalny charakter** regulowanej działalności, tj. podmiotów, które w obrocie gospodarczym zajmują się profesjonalnie prowadzeniem działalności gospodarczej.

2.3. Prawo spółdzielcze

Prawo spółdzielcze nie stanowi odrębnej od prawa cywilnego gałęzi prawa; jest **wyodrębnionym działem prawa cywilnego**. Normatywnym wyrazem tej odrębności jest ustawa z 16.9.1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 593 ze zm.).

Prawo spółdzielcze obejmuje tworzenie, ustrój i funkcjonowanie oraz rozwiązanie spółdzielni jako osoby prawnej, która w interesie swoich członków prowadzi **wspólną działalność gospodarczą**. Spółdzielnia może prowadzić działalność **społeczną i oświatowo-kulturalną** na rzecz swoich członków i ich środowiska (art. 1 PrSpółdz). Ze względu na szczególne znaczenie regulacji tej formy prowadzenia działalności gospodarczej prawo spółdzielcze jest samodzielną dyscypliną badawczą i dydaktyczną. Odrębny akt normatywny reguluje zasady funkcjonowania spółdzielni mieszkaniowych, tj. ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 558). Ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych ma charakter *lex specialis* wobec ustawy – Prawo spółdzielcze z 1982 r.

2.4. Prawo rolne

Prawo rolne nie stanowi odrębnej gałęzi prawa; jest **dyscypliną wyróżnioną jedynie dla celów naukowych i dydaktycznych**. Obejmuje ono zarówno normy o charakterze cywilnoprawnym, jak i administracyjnoprawnym. Kryterium wyróżnienia stanowi szczególnie przedmiot regulacji, tj. stosunki społeczne związane z kształtowaniem ustroju rolnego, produkcji rolnej i rynku rolnego. Na pojęcie prawa rolnego jako dyscypliny dydaktycznej składają się m.in. normy prawa cywilnego dotyczące obrotu nieruchomościami rolnymi, podziału i dziedziczenia gospodarstw rolnych, ale również normy administracyjnoprawne, np. dotyczące podatku rolnego, minimalnych obszarowych gospodarstwa rolnego, zabezpieczenia emerytalnego rolników, organizacji hodowli rozrodu zwierząt gospodarskich (zob. np. ustawa z 11.4.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 423; ustawa z 10.12.2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, Dz.U. z 2021 r. poz. 36).

2.5. Prawo pracy

Zgodnie z utrwalonym poglądem **do prawa cywilnego nie należą normy regulujące stosunki prawne między pracodawcą i pracownikiem**. Stosunki te są przedmiotem odrębnej regulacji, stanowiącej samodzielny gałąź prawa – prawa pracy. Wprawdzie stosunki wynikające z prawa pracy oparte są na zasadzie równości stron, jednak z uwagi na socjalno-ochronną funkcję prawa pracy metoda ta została znacznie zmodyfikowana. Regulacje prawa pracy zawierają wiele norm o charakterze semiimperatywnym, tj. takich, które gwarantują minimalny standard ochrony uprawnień strony teoretycznie słabszej w stosunku prawnym, tj. pracownika (np. minimalna liczba dni płatnego urlopu wypoczynkowego). Strony stosunku prawa pracy mogą w takim wypadku regulować treść stosunku pracy, ale tylko w kierunku rozszerzenia uprawnień strony lepiej chronionej (np. umowa o pracę może przewidywać, że pracownikowi przysługuje większa liczba dni płatnego urlopu wypoczynkowego, niż wynika to z regulacji Kodeksu pracy).

Normatywnym wyrazem odrębności prawa pracy jest Kodeks pracy z 25.6.1974 r., który wszedł w życie 1.1.1975 r. Zgodnie z art. 300 KP w sprawach nieunormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy.

III. Zasady prawa cywilnego

1. Pojęcie zasad prawa cywilnego

Przez pojęcie **zasad prawa cywilnego** rozumie się pewną kategorię norm cywilnoprawnych, których podstawę stanowią określone wartości przyjęte w społeczeństwie, które zdaniem ustawodawcy powinny stanowić podstawę i punkt odniesienia w regulacji stosunków cywilnoprawnych. Są to ogólne założenia, wyrażające istotne dla danej gałęzi prawa idee przewodnie, które powinny być uwzględniane przy tworzeniu i stosowaniu prawa cywilnego. Wyznaczają one zatem kierunek działań prawodawczych; należy się również do nich odwoływać przy wykładni i stosowaniu przepisów prawa cywilnego. Z uwzględnieniem zasad prawa cywilnego powinna być rozstrzygana kolizja norm prawnych, a także określanie granic wykonywania praw podmiotowych. Katalog zasad prawa cywilnego jest dosyć szeroki i otwarty. Poniżej wyróżniono tylko niektóre, o zasadniczym znaczeniu.

2. Zasada jedności prawa cywilnego

Jako zasadę jedności prawa cywilnego określa się w doktrynie koncepcję, w myśl której **ogół przepisów regulujących obrót profesjonalny** (prawo handlowe) nie stanowi odrębnej gałęzi prawa, ale jest wyspecjalizowanym działem prawa cywilnego. O odrębności prawa handlowego od prawa cywilnego **nie przesądza** istnienie odrębnego aktu normatywnego o randze ustawy – Kodeksu spółek handlowych.

3. Zasada autonomii woli stron

Zasada autonomii woli stron wyraża kompetencję do swobodnego kształtowania, w granicach wyznaczonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego, stosunków cywilnoprawnych przez czynności prawne. Przejawia się ona zwłaszcza w zasadzie swobody umów. Zasada swobody umów (art. 353¹ KC) została wprowadzona do Kodeksu cywilnego ustawą z 28.7.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.). Zasada swobody umów oznacza: swobodę podjęcia decyzji co do dokonania określonej czynności prawnej, co do wyboru kontrahenta umowy oraz ukształtowania jej treści (zob. **zakres swobody kształtowania treści czynności prawnych** – rozdz. V, § 18, pkt I).

4. Zasada ochrony osoby ludzkiej

Prawo cywilne **chroni podmiotowość każdego człowieka w takim samym stopniu**. Zasada ta przejawia się w przyznaniu każdej osobie **zdolności prawnej**, tj. zdolności do bycia podmiotem praw i obowiązków o charakterze cywilnoprawnym w jednakowym zakresie, oraz **zdolności do czynności prawnych**, czyli możliwości kształtowania samodzielnie swojej sytuacji prawnej w drodze podejmowanych przez siebie czynności prawnych, której zakres zależy od wieku osoby oraz ubezwłasnowolnienia przez sąd. W szczególności przejawia się ona w przyznaniu szerokiej **ochrony dobrom osobistym człowieka**, tj. wartościom ściśle związanym z osobą, jej integralnością fizyczną i psychiczną, godnością i pozycją w społeczeństwie.

5. Zasada ochrony dobrej wiary

Niekiedy ustawodawca uzależnia skutki prawne działania podmiotu prawa cywilnego od tego, czy osoba ta działa w dobrej, czy złej wierze. Dobra wiara polega na **błędym, ale w danych okolicznościach usprawiedliwionym przekonaniu, że podmiot działa zgodnie ze swoimi uprawnieniami**, np. posiadacza nieruchomości, że przysługuje mu wykonywane przez niego prawo. W złej wierze jest z kolei ten, kto wie albo wiedzieć powinien, że prawo własności przysługuje nie jemu, lecz innej osobie (zob. post. SN z 13.8.2008 r., I CSK 33/08, Legalis). Zasada ochrony dobrej wiary chroni podmioty, które działają w mylnym, ale usprawiedliwionym okolicznościami przekonaniu co do uprawnień podmiotu, od którego nabywają określone prawo podmiotowe (np. art. 83 § 2, art. 169 KC oraz art. 5 KWU). Pojęcie dobrej wiary polega na usprawiedliwionym w danych okolicznościach przekonaniu osoby, że przysługuje jej takie prawo, jakie faktycznie wykonuje. Innymi słowy, jest to błędne, ale usprawiedliwione (w konkretnej sytuacji) zachowaniem należytej staranności, przekonanie o istnieniu prawa lub stosunku prawnego. Co do zasady rażące niedbalstwo wyłącza dobrą wiarę, a zatem jest podstawą przyjęcia złej wiary. Podmiot prawa może być zatem albo w złej, albo w dobrej wierze, a prawo nie zna w tym zakresie stanów pośrednich. Przecistawiając pojęcia dobrej i złej wiary, należy przyjąć, że w złej wierze jest ten, kto, powołując się na określone prawo lub stosunek prawny,

wie że prawo to (stosunek prawny) nie istnieje, albo wprowadzie tego nie wie, ale jego braku wiedzy w tym przedmiocie nie można uznać, w okolicznościach konkretnego wypadku, za usprawiedliwiony (wyr. SA w Łodzi z 18.12.2017 r., I ACa 509/17, Legalis).

Artykuł 7 KC wprowadza domniemanie prawne dobrej wiary, w myśl którego, jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, **domniemywa się istnienie dobrej wiary**. Jest to domniemanie podlegające obaleniu, tj. można wykazać, że osoba, której dotyczy domniemanie, działa jednak w złej wierze (zob. wyr. SA w Łodzi z 12.2.2019 r., I ACa 280/18, Legalis). Sama zasada skonkretyzowana w art. 6 KC jest jasna. Ten, kto powołując się na przysługujące mu prawo, żąda czegoś od innej osoby, obowiązany jest udowodnić fakty (okoliczności faktyczne) uzasadniające to żądanie, ten zaś, kto odmawia uczynienia zadość żądaniu, a więc neguje uprawnienie żądającego, obowiązany jest udowodnić fakty wskazujące na to, że uprawnienie żądającemu nie przysługuje (wyr. SA w Szczecinie z 16.5.2019 r., III AUa 404/18, Legalis). Przepis art. 6 KC adresowany jest do sądu i określa, która ze stron powinna wykazać fakty, z których wyciąga dla siebie korzystne skutki prawne. Przez fakty w rozumieniu art. 6 KC należy rozumieć wszelkie okoliczności, z którymi normy prawa materialnego wiążą skutki prawne, w tym w szczególności powstanie i treść stosunku prawnego (wyr. SA w Szczecinie z 4.9.2019 r., I ACa 311/18, Legalis). Nieudowodnienie twierdzeń pozwu powoduje, że sąd władny jest przyjąć, iż fakty wskazywane przez stronę jako prawdopodobne w okolicznościach konkretnej sprawy nie miały miejsca. To powód musi udowodnić fakty tworzące jego prawo, a pozwany fakty, które przeszkodziły powstaniu prawa lub je zniweczyły (zob. wyr. SA w Białymstoku z 13.2.2020 r., I ACa 758/19, Legalis).

Artykuł 7 KC ustanawia domniemanie dobrej wiary, tj. takiego stanu świadomości danej osoby w odniesieniu do oznaczonych doniosłych prawnie przesłanek, który – choć błędny – jest przez prawo w niektórych przypadkach respektowany na korzyść tej osoby, dlatego że znajduje on usprawiedliwienie w okolicznościach konkretnego przypadku. Domniemanie to może być obalone przez przeciwnika w sporze, ale to, czy do tego doszło, wymaga każdorazowo oceny przeprowadzonej przy uwzględnieniu okoliczności konkretnego przypadku (post. SN z 12.4.2019 r., I CSK 501/18, Legalis).

Elementem konstrukcji prawnej dobrej wiary jest przekonanie o tym, że określonej osobie przysługuje określone prawo mające się wywodzić z określonego stosunku cywilnoprawnego. Kwestia przekonania to kwestia świadomości. W tym wyraża się aspekt psychologiczny dobrej wiary. W art. 7 KC chodzi o pojęcie dobrej wiary w sensie podmiotowym (subiektywnym), a nie w sensie obiektywnym. Dobra wiara oznacza zatem stan psychiczny osoby (określonego podmiotu prawnego), wyrażający się w błędnym, ale usprawiedliwionym jej przekonaniu o istnieniu jakiegoś prawa lub stosunku prawnego lub też sytuacji istotnej z punktu widzenia prawa, mimo że rzeczywisty stan prawny obiektywnie oceniany jest odmiennie (wyr. SA we Wrocławiu z 31.7.2013 r., I ACa 718/13, Legalis).

Domniemanie dobrej wiary dotyczy każdego zachowania, z którym określone przepisy łączą skutek prawny zależny od dobrej lub złej wiary. W odniesieniu zatem do posiadania art. 7 KC nakazuje przyjąć, że wejście w posiadanie nastąpiło w dobrej wierze, nawet jeśli błędne przekonanie usprawiedliwiają towarzyszące okoliczności. Wyłącza natomiast dobrą wiarę niedbalstwo posiadacza. Pojęcie dobrej (złej) wiary jako element konstrukcji prawnych ma charakter tzw. klauzuli generalnej, której istotą, tak jak i innych klauzul tego rodzaju, jest możliwość uwzględnienia w ocenie różnego rodzaju istotnych prawnie okoliczności faktycznych, które nie mogą w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego być oceniane jednorazowo i w sposób jednakowy. Rola art. 7 KC nie jest całkowicie samodzielna, ponieważ nakazuje podstawy domniemania poszukiwać w przepisach szczególnych; precyzuje natomiast fakt domniemywany. Jeżeli dobra lub zła wiara posiadacza w chwili uzyskania posiadania ma wpływ na długość okresu posiadania niezbędnego do jej zasiedzenia (art. 172 KC), to przesłankę domniemania stanowi uzyskanie posiadania (post. SN z 9.1.2014 r., V CSK 87/13, Legalis).

Pojęcie dobrej (złej) wiary jako element konstrukcji prawnych ma charakter tzw. klauzuli generalnej. Istotą i funkcją wszelkich klauzul generalnych w prawie cywilnym jest możliwość uwzględniania w ocenie różnego rodzaju okoliczności faktycznych, które nie mogą – w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego (sytuacji prawnej relewantnej) – być według jakiegoś schematu mającego walor bezwzględny – ocenianie raz na zawsze i w sposób jednakowy (post. SN z 29.3.1979 r., III CRN 59/79, Legalis).

Zła wiara zachodzi wówczas, gdy określony podmiot wie (ma świadomość) o nieistnieniu określonego prawa, stosunku prawnego lub sytuacji prawnej albo też nie wie, jednakże należy uznać, że wiedziałby, gdyby w konkretnych okolicznościach postępował rozsądnie, z należytą starannością i zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Innymi słowy, w złej wierze jest ten, kto, powołując się na prawo lub stosunek prawny, wie, że one nie istnieją, ewentualnie jego mylne wyobrażenie o ich istnieniu nie jest usprawiedliwione. Inaczej zła wiara to znajomość prawdziwego stanu rzeczy, odbiegającego od twierdzeń zainteresowanego, albo nieusprawiedliwiona niewiedza o tym stanie rzeczy (wyr. SA w Warszawie z 27.4.2015 r., I ACa 1486/14, Legalis).

W dobrej wierze jest ten, kto powołując się na przysługujące mu prawo, błędnie przypuszcza, że prawo to mu przysługuje, jeśli tylko owo błędne przypuszczenie w danych okolicznościach sprawy uznać należy za usprawiedliwione. Z kolei w złej wierze jest ten, kto, powołując się na przysługujące mu prawo, wie, że prawo to mu nie przysługuje, albo też ten, kto wprowadzie nie ma świadomości co do nieprzysługiwania mu określonego prawa, jednakże jego niewiedza nie jest usprawiedliwiona w świetle okoliczności danej sprawy. Dobrą wiarę wyłącza zarówno pozytywna wiedza o braku przysługującego prawa, jak i brak takiej wiedzy wynikający z braku należytej staranności, a więc niedbalstwa (wyr. SA w Szczecinie z 28.11.2019 r., I ACa 132/19, Legalis).

6. Zasada dziedziczenia

Zasada dziedziczenia oznacza, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłej osoby fizycznej przechodzą z mocy prawa na jej spadkobierców testamentowych lub ustawowych. W systemie prawa polskiego ustawodawca wprowadził dwa tytuły powołania dziedziczenia; spadkobiercą można zostać na podstawie testamentu spadkodawcy lub gdy spadkodawca nie pozostawił testamentu (albo testament okazał się nieważny bądź bezskuteczny) – na podstawie przepisów ustawy (zob. art. 926 KC). Dziedziczenie testamentowe ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym. Spadkodawca może rozrządzić całym swoim majątkiem na rzecz dowolnie wybranych podmiotów przez testament. W razie niesporządzenia testamentu lub jego nieważności bądź bezskuteczności do dziedziczenia powołani są spadkobiercy ustawowi. Dziedzicami ustawowymi są w pierwszej kolejności współmałżonek i zstępni spadkodawcy. W dalszej kolejności do spadku z ustawy powołani są rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa, dziadkowie spadkodawcy i ich zstępni oraz jego pasierbowie. W przypadku braku powyższych spadkobierców spadek z mocy ustawy dziedziczy gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Jeżeli miejsca ostatniego zamieszkania spadkodawcy nie da się ustalić lub ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu (art. 931–937 KC).

7. Zasada odpowiedzialności za długi

Odpowiedzialność za długi w prawie polskim obejmuje dwa rodzaje odpowiedzialności: **odpowiedzialność osobistą i rzeczową**.

W przypadku **odpowiedzialności osobistej** gwarancją spełnienia świadczenia przez dłużnika jest cały jego majątek w rozumieniu ogółu aktywów majątkowych. Co do zasady, jest to odpowiedzialność nieograniczona, ponieważ dłużnik odpowiada za zobowiązanie **całym swoim majątkiem teraźniejszym i przyszłym**. Ograniczenia tej odpowiedzialności wynikać mogą z **przepisów szczególnych** i polegać na tym, że:

- 1) odpowiedzialność dłużnika ogranicza się **do pewnej wyodrębnionej masy majątkowej**, która w majątku dłużnika jest traktowana jako osobna całość (np. do chwili przyjęcia spadku spadkobierca odpowiada za długi spadkowe tylko ze spadku – art. 1030 zd. 1 KC);
- 2) dłużnik odpowiada całym swoim majątkiem (nawet jeśli w majątku tym można wyodrębnić określone masy majątkowe), ale odpowiada tylko **do pewnej wysokości określonej kwotowo**, bez względu na wysokość długu (np. spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza, odpowiada za długi spadkowe całym swoim majątkiem – dotychczasowym i nabytym w drodze dziedziczenia majątkiem spadkowym, jednak tylko do wysokości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku – art. 1031 § 2 zd. 1 KC, czyli faktycznie do wysokości wartości aktywów nabytego spadku).

W prawie cywilnym, obok odpowiedzialności osobistej, występuje również **odpowiedzialność rzeczowa**. Powstaje ona w przypadkach **zabezpieczenia wierzytelności zastawem (zastawem rejestrowym) lub hipoteką**. W takiej sytuacji gwarancją zaspokojenia wierzyciela jest konkretna rzecz ruchoma (zastaw) lub nieruchomość (hipoteka), a nie cały majątek dłużnika. Wierzyciel, którego wierzytelność została zabezpieczona prawem zastawniczym, ma prawo do bezwzględnego (skutecznego *erga omnes*) i bezpośredniego zaspokojenia się z rzeczy obciążonej. Swoje uprawnienie wierzyciel może realizować bez względu na to, czyją rzecz stała się własnością i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy (art. 306 KC i art. 65 KWU).

Odpowiedzialność osobista ma szerszy zakres niż odpowiedzialność rzeczowa, jednak z uwagi na możliwość zmian w składzie i wartości całego majątku dłużnika, lepsze zabezpieczenie daje konkretna rzecz, tym bardziej że jej zbycie pozostaje bez wpływu na możliwość zaspokojenia się z tej rzeczy przez wierzyciela.

8. Zasada odpowiedzialności za szkodę

Szkoda jest to uszczerbek, który następuje w sferze interesów, zwłaszcza majątkowych, określonego podmiotu. Z reguły będzie to **uszczerbek** następujący wbrew woli poszkodowanego. Zgoda poszkodowanego na naruszenie jego prawnie chronionych interesów nie eliminuje samego uszczerbku (powstania szkody), może jednak prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności odszkodowawczej odpowiedzialnego za szkodę. Natomiast, jeżeli poszkodowany sam przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia może ulec odpowiedniemu zmniejszeniu, stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron, tj. sprawcy szkody i poszkodowanego (art. 362 KC).

Szkodą jest każdy uszczerbek, który dotyka poszkodowanego, zarówno uszczerbek o charakterze majątkowym, jak i niemajątkowym.

W doktrynie i orzecznictwie przeprowadza się rozróżnienie między szkodą na mieniu a szkodą na osobie. **Szkodą na mieniu** jest uszczerbek, który dotyczy bezpośrednio majątku poszkodowanego, bez związku z jego osobą (np. zniszczenie lub uszkodzenie jakiejś rzeczy, spowodowanie wydatków pieniężnych). **Szkoda na osobie** odnosi się natomiast bezpośrednio do osoby poszkodowanego, jest ona bowiem konsekwencją naruszenia jego dóbr osobistych (tj. dóbr o charakterze niemajątkowym), jak np. zdrowie (np. uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia, naruszenie czci) i pośrednio tylko może (choć nie musi) wyrażać się również w konsekwencjach majątkowych. Szkoda na osobie może prowadzić do powstania uszczerbku majątkowego (konieczność pokrycia kosztów leczenia i pobytu w szpitalu, utrata zarobków, utrata możliwości wykonywania pracy), ale z wyrządzeniem szkody na osobie powiązane są również ujemne przeżycia w postaci bólu fizycznego i negatywnych przeżyć psychicznych (**krzywda**). Sposobem naprawienia szkody niemajątkowej na osobie w postaci krzywdy jest **zadośćuczynienie pieniężne**.

W prawie polskim podstawową zasadą odpowiedzialności za szkodę jest **zasada winy** (art. 415 KC). Do wyjątków należy odpowiedzialność na **zasadzie ryzyka** (np. art. 435, 436 KC) oraz odpowiedzialność na **zasadzie słuszności** (art. 417², 428, 431 § 2 KC).

§ 2. Źródła prawa cywilnego

Przez pojęcie **źródeł prawa** należy rozumieć fakty uznawane w danym systemie prawnym za fakty prawotwórcze, których wytworem są generalne i abstrakcyjne normy prawne. O tym, jakie fakty należy uznać za prawotwórcze, decyduje Konstytucja RP.

Zgodnie z **art. 87 Konstytucji RP** źródłami powszechnie obowiązującego prawa w Rzeczypospolitej są:

- 1) Konstytucja;
- 2) ustawy;
- 3) umowy międzynarodowe;
- 4) rozporządzenia;
- 5) akty prawa miejscowego.

Aktem najwyższej rangi w systemie prawa polskiego jest Konstytucja RP, której przepisy mogą być **bezpośrednio stosowane**, chyba że stanowi ona inaczej (art. 8 Konstytucji RP). Hierarchicznie niżej usytuowane są **ustawy i umowy międzynarodowe**. Ustawy uchwalane przez Parlament w sposób ściśle określony w Konstytucji RP (art. 122 Konstytucji RP) podlegają kontroli co do ich zgodności z konstytucją. Wyłącznie kompetentnym organem w zakresie **orzekania o zgodności ustaw zwykłych z ustawą zasadniczą** jest Trybunał Konstytucyjny (art. 188 pkt 1 Konstytucji RP). Każdy sąd może przedstawić TK pytanie prawne co do konstytucyjności określonej ustawy, jeżeli od odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie konkretnej sprawy toczącej się przed sądem.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe po ich ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw stanowią część polskiego systemu prawnego i są bezpośrednio stosowane przez sądy, chyba że ich stosowanie zależy od wcześniejszego wydania ustawy (art. 87 ust. 1 i art. 91 ust. 1 Konstytucji RP). Ratyfikowane umowy międzynarodowe również podlegają kontroli TK z punktu widzenia ich zgodności z ustawą zasadniczą (art. 188 pkt 1 Konstytucji RP). Hierarchiczność ustaw i umów międzynarodowych **zależy od trybu ratyfikacji umowy międzynarodowej**. Jeżeli ratyfikacja wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, to umowa taka ma pierwszeństwo przed ustawą zwykłą (art. 91 ust. 2 Konstytucji RP). Trybunał Konstytucyjny ma kompetencję także do orzekania o zgodności ustawy zwykłej z tak ratyfikowaną umową międzynarodową (art. 188 pkt 2 Konstytucji RP). Sądy mogą również przedstawiać TK pytania prawne co do zgodności ratyfikowanej umowy międzynarodowej z Konstytucją RP lub

